

МЕТОДОЛОГІЯ, ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

УДК 93/94(4)

DOI 10.12958/2227-2844-2022-4(352)-4-20

Борисова Ольга Василівна,
доктор історичних наук, професор,
завідувачка кафедри гуманітарних
та фундаментальних юридичних дисциплін
ТОВ „Харківський університет”,
м. Харків, Україна.
utraesus@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-0875-9065>

ДОКТРИНА СПРАВЕДЛИВОЇ ВІЙНИ У РОЗРОБЦІ ХРИСТІЯНСЬКИХ МИСЛИТЕЛІВ ЧАСІВ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

В останнє десятиліття релігійний чинник спостерігається заледве не в більшості військових конфліктів у світі. Так, ідеологія „русского мира”, яку сповідує Російська православна церква, стала приводом до порушень Кремлем суверенітету і територіальної цілісності пострадянських держав, зокрема, у гібридній війні проти України. Але розробником цієї ідеології, що стала підвалиною новітнього російського імперського ренесансу і набула найагресивніших форм в Україні, був московський патріарх Кирило, він же залишається основним її стратегом, виразником і опорою режиму Путіна. Виходить, РПЦ, підтримуючи війну проти України в ім'я „русского мира”, вважає її справедливою. А як це співвідноситься з християнським вченням про справедливу війну, якщо вже міжнародно-правові документи для РПЦ не мають значення? Такі загрози для сучасного світоустрою процеси все частіше змушують звертатись до політико-юридичних понять, які, здавалося б, давно пішли в небуття з їх історичними епохами. Але ж ні – у нас час вони набувають нового змісту, тож вивчення давніх концептів війни і миру сьогодні стає актуальним. Дана тема має також наукову цінність з точки зору вивчення ролі традицій, у тому числі релігійно-етичних, у сучасному суспільстві, а війна і збройні конфлікти – це такі елементи людського існування, які посідають у ньому важливе місце весь період історії людства.

Метою статті є аналіз формування доктрини „справедливої війни”, яка є основою католицького вчення про війну, у творах найвидатніших середньовічних християнських теологів.

У даній роботі використовувались такі загальні методи історичного дослідження, як об'єктивність та історизм. Діахронний аспект вивчення поглядів на проблему справедливої війни в теологічній думці визначив застосування історико-генетичного методу. Розглянути ідею справедливої війни в розробці середньовічних християнських мислителів як цілісну філософсько-теологічну систему дозволив історико-системний метод. Порівняльно-історичний підхід допоміг розкрити генезу концепту справедливої війни у різних авторів. Необхідність порівняння поглядів на питання, що вивчались, визначило застосування компаративного методу.

Серед зарубіжних дослідників християнських концепцій війни і миру, в яких висвітлюються засади доктрини справедливої війни, створеної в часи Середньовіччя, варто відзначити роботи західних авторів: Т. Шеннона (Shannon, 1983), Ч. Е. і Ч. Ф. Карранів (Curran&Curran, 1984), Ж. Флори (1999), Ч. Е. Каррана (Curran, 2002), Д. Клоуга, К. і Б. Стілнерів (Clough, Stiltner&Stiltner, 2007), М. Олмана (Allman, 2008), С. Мафетоне (Maffettone, 2015), Г. Бестермеллера про Фому Аквінського (Beestermöller, 1990), дисертацію М. Гаспаревича (Gašparević, 2010); колективну монографію західних і російських авторів (Нравственные, 2002), статті А. Куманькова (2013; 2019), цікаву роботу Е. Гуськова (2013), праці О. Прокоф'єва (2019), І. Сидоренка (2020) та ін. Гарний аналіз української філософської традиції дослідження проблем війни і миру, починаючи від Феофана Прокоповича, дав І. Панафідін (2014, с. 10–23), дисертація якого присвячена розгляду теорії „справедливої війни” у спорідненості з ідеєю „вічного миру” і де згадується також і середньовічна доктрина справедливої війни. Піднімають проблему використання ідеології „русского мира” у несправедливій гібридній війні РФ проти України В. Балюх і М. Дорошко (2020). Із праць інших сучасних українських авторів назвемо статті Р. Коханчука (2003), К. Семчинського (2004), В. Кравченка (2011), Т. Поди (2016), Л. Моїсеєнко (2018) та ін. Ми також приділили досліджуваній проблемі увагу в одній зі своїх статей (Борисова, 2022).

Аналіз літератури дає підстави до висновку, що, більшість дослідників розглядає ідеї і концепції справедливої війни у застосуванні до сучасного періоду, формуванням же доктрини „справедливої війни” в часи Середньовіччя вчені цікавляться побіжно.

Разом із поняттям „доктрина справедливої війни” в літературі використовуються й інші поняття, які американський вчений Марк Олмен пропонує розрізняти так: 1) „теорія справедливої війни” як комплекс етичних принципів і норм, розвинутих філософами, богословами, політологами; 2) „доктрина справедливої війни” як стрижень офіційного вчення католицької церкви про війну; 3) „традиція справедливої війни” як втілення історичного розвитку теорії справедливої війни; 4) „розмисли про справедливу війну”, які відносяться до застосування теорії справедливої війни в реальних, життєвих ситуаціях (Allman, 2008, p. 159).

До християнських теологічних концепцій відноситься поняття „доктрина справедливої війни”, що складалась багато століть поспіль.

Щодо самого поняття „справедлива війна, то, як і багато інших термінів, воно походить ще з часів Античності. Так, Фукидід першим почав розглядати військові конфлікти як особливий предмет дослідження, заклавши основи „реалістичної традиції” в їх дослідженні та принципу історичного реалізму в політичній теорії. Він розглядав війну як природний стан людського співіснування, як хворобу, лікування якої потрібно, але уникнути її неможливо, бо джерело її лежить у природі людини (Фукидид, 1981, с. 232). Платон і Арістотель теж працювали в цій парадигмі розуміння природи війн. У Платона (1986, с. 182) з’являються поняття „справедлива мета” війни і „справедлива війна”, якою він вважає тільки оборонну. Арістотель в „Нікомаховій етиці” (1997, с. 277) теж каже про „справедливу мету” війни, вважаючи такою прагнення до миру, а в „Політиці” (2010, с. 316) оперує поняттям „справедлива війна” (*bellum iustum*) – як війна з метою захисту. У Давньому Римі, завдяки Цицерону (1974, с. 67), сформувався уявлення, що справедлива війна – це війна, яка ведеться за певними правилами, тобто вона повинна мати певні юридично значимі засади, що роблять воєнні дії правомірними.

Ідея справедливої війни знайшла більш детальну розробку у працях середньовічних християнських теологів. Вони з’єднали це поняття римського публічного права зі старозавітним поняттям „обов’язкової священної війни”, яка ведеться проти ворогів Бога, тобто проти зла як такого (Рувинский, 2016, с. 2–3). Середньовічна теорія війн і конфліктів розвивалась переважно в межах християнської теології, яка висунула альтернативу започаткованій Фукидідом „реалістичній” традиції розуміння конфліктів. Хоча, як свідчить історія, ці дві традиції існували паралельно.

Християнські теологи сформували своєрідну концепцію поділу світу, в межах якої, власне, і з’явилась доктрина справедливої війни. Згідно з цією концепцією, світ поділяється на дві частини: „Божественну” і „земну”. У „Божественній” панує воля Божа безпосередньо, а відповідно й гармонія та відсутність конфліктів. У „земній” же частині, в матеріальному світі, ведеться боротьба добра і зла. Цим перманентним протистоянням пояснювались постійні війни Середньовіччя, а їхньою кінцевою метою вважалось політичне об’єднання християнського світу і створення аналога царства Божого на Землі.

Справедлива війна в Амвросія Медіоланського. Єпископ Медіолану Амвросій (340–397) в умовах Великого переселення народів і натиску язичників на Рим встав перед важким вибором. На його час у християнстві існувала 300-річна пацифістська традиція, яка вже закріпилась у свідомості вірних, ще й така, що тяглась від Заповіді Нової „Любіть одне одного”, порушувати яку було небезпечно. Та й за умови існування аріанства був ризик припуститись помилки в судженні, що церква розцінила б як ересь, і міг виникнути новий розкол. Але ж і

непротивлення збройній експансії іновірців теж було поганим вибором – церква не могла підтримувати зло агресора, тим більше, що Римська імперія сприймалась нею як бастион проти Антихриста. Тож кровопролиття для християн було неминучим. Залишалось зробити вибір між стражданнями і загибеллю одновірців і збройним спротивом.

Амвросій свій вибір зробив. І перед ним постало завдання сформулювати концепцію, яка б вирішувала питання застосування зброї й насилля проти загарбників. Тоді він уперше в християнській традиції відходить від лінійної антитези „гарне / погане” (мир / війна тощо) і створює типологію війни, розділивши їх на справедливі і беззаконні. Т. Шеннон (1983, с. 12) вважає, що так він прийняв стоїчну етику через власне прочитання Цицерона, який розробив тип теорії справедливої війни. Але треба бути обережними з такими аналогіями, адже християнство мало принципово інші ціннісно-світоглядні настанови. Тому, аналізуючи ключову фразу Амвросія: „У справах воєнних, думається, треба звертати увагу на те, справедливі ці війни чи ні” (Амвросій Медиоланський, 1995, с. 176), варто зважати на те „думається”, яке свідчить про вагання автора. Схоже, А. Г. Смирнов правий, що Амвросій вивів цю проблему в розряд особистого вибору (2018, с. 67).

Для легітимізації військової практики Амвросій використав старозавітні приклади, і таке зміщення акцентів від Нового до Старого Заповіту згодом сформує ідеологію священної війни (*bellum sacrum*). Амвросій же вів до того, що ініціювання війни треба мотивувати не помстою, марнославством чи користю, а християнською любов'ю до ближнього. У тогочасному історичному контексті це проявлялось у захисті життя, свободи, власності і прав мешканців імперії. Так було сформовано ядро так зв. пунітивної парадигми (від лат. *punitio* – покарання) учення про справедливу війну. У її основі лежить уявлення про недопустимість застосування насилля в усіх випадках, крім пов'язаних з необхідністю покарання грішника (Куманьков, 2019, с. 138). Тому Амвросій, навіть розглядаючи Римську імперію як наглядача світу „*Rex homana*”, проповідував, що напади германських племен на неї були Божою відплатою за язичництво.

Утім, мета Амвросія була не в тому, щоб настановляти володарів імперій як і коли їм вести війни, а в настанові всіх християн щодо їхніх громадянських обов'язків, у тому числі й участі у війнах для охорони соціального порядку (Clough, 2007, р. 53). Християнський же воїн мав уподібнитись Давиду, Ісусу Навину, Самсону, які вели війни і прославили себе. Їх слава – результат проявленої ними мужності, але справжньої мужності не може бути без справедливості поступків, інакше дурні вчинки призводять до безчестя. Атлет Христовий отримує вінець „лише в тому випадку, якщо він бореться законно” (Амвросій Медиоланський, 1995, с. 182). Справедливою ж людина є лише тоді, коли сповідує істинну віру.

Амвросій схвалює також і допомогу союзникам: „Той, хто не позбавляє свого союзника від образи, маючи для цього можливість, настільки ж винуватий, наскільки й той, хто завдає цієї образи” (Там само, с. 178). Війна, викликана необхідністю захистити союзника, виправдана тією ж мірою, якою виправданий самозахист. Обидві причини – самозахист і покарання – постійно були у центрі уваги теоретиків справедливої війни, але в різний час їхнє значення оцінювалось по-різному.

Концепція справедливої війни Аврелія Августина. Аврелій Августин (354–430) був учнем Амвросія Медіоланського та його послідовником, і також уважав, що війна може бути виправдана, якщо має місце несправедливість. У творі „Про Град Божий” про справедливу війну він пише так: „Але мудрий, кажуть, буде вести війни справедливі, начебто він, якщо тільки пам’ятає, що він людина, чи не геть більше буде сумувати, що йому необхідно вести справедливі війни; адже якби вони не були справедливими, йому не належало б їх вести, і в такому випадку для мудрого війн не було б зовсім. Несправедливість противної сторони примушує мудрого вести справедливі війни; і ця несправедливість повинна викликати скорботу в душі людини, тому що вона є несправедливістю людською, хоча б з-за неї і не виникало жодної необхідності починати війну” (Августин, 2016, с. 28).

Утім, Августин твердив, що метою будь-якої війни є досягнення миру: „Ті ж, хто бажає війн, нічого іншого не бажають, крім перемоги; а відповідно, бажають досягнути за допомогою війни славного миру. Адже що таке перемога, як не підкорення тих, хто чинив спротив. Коли це здійснюється, настає мир. Отож, з метою миру ведуться й війни” (Там само, с. 34). Водночас він скептично ставився до ідеї „вічного миру”, яка в його часи обговорювалась мислителями, адже був переконаний, що ніякого вічного миру на землі не може бути, тому несправедливість і війни є частиною людського життя; мир може бути тільки на Небесах. Але війни самі по собі ще не є гріхом і злом, адже „заповіді „не вбивай” зовсім не переступають ті, хто веде війни за велінням Божим, або будучи в силу Його законів, тобто в силу найрозумнішого і правосудного розпорядження, представниками громадської влади, карають злодіїв смертю” (Там само, с. 34). Проте у земному житті християни мають робити все для досягнення миру, тому що він є бажаною, ідеальною метою, а відповідно і правила ведення війн мають бути підкорені цій меті. Для Августина мир – це *tranquilitas ordinis* („спокій порядку”). Якщо *tranquilitas ordinis* порушено, то війна може вестись легітимною владою за праву справу задля його відновлення, проте – тільки у крайньому випадку. Що ж стосується справедливих причин війни, то покарання (*punitio*) якраз і вказується Августином в якості однієї з них. І пунітивна (каральна) парадигма війни знаходить обґрунтування саме у творах Августина, який приділяє цій темі набагато більше уваги, ніж Амвросій (Куманьков, 2019, с. 141).

Саме Августин ініціював обговорення такої складової доктрини справедливої війни, як благі наміри (Прокофьев, 2019, с. 116), а відповідно, ще однією особливістю його вчення є ідея про пряму Божественну санкцію на ведення війни або дозвіл легітимного правителя, що веде війни за Божою вказівкою з метою покарати зло (концепт правої справи): „Заповідь, що забороняє вбивства, не була порушена тими, хто вів війни по волі Божій, або тими, хто застосував смертну кару до злочинців при поданні влади держави, найсправедливішого і найрозумнішого джерела влади” (Августин, 2016, с. 34). Як відзначав Фома Аквінський (2011, с. 498), цитуючи Августина, легітимна влада має абсолютне право на ведення війн. У праці „Проти Фауста” Августин також виділяє цю ідею, підкреслюючи, що війна – це кара: „Справжнє зло у війні – це любов до насильства, помста та жорстокість, жорстока та непримиренна ворожнеча, дикий опір, жадоба влади тощо, для покарання за що потрібна сила, тож, підкоряючись Богові чи якійсь законній владі, добрі люди вступають у війну” (Saint Augustine, p. 74). Дослідники часто порівнюють цю тезу з характерним для римської традиції уявленням про справедливість війни заради повернення власності, втраченої внаслідок ворожого нападу, тобто за відновлення довоєнного status quo, але християнське уявлення про війну є принципово іншим. Не саме по собі порушення чийогось права засуджується, а гріховна сутність здійсненого дійства. Воїн-християнин воює не тільки за те, щоб повернути втрачене чи відновити своє право, а щоб покарати порушника справедливості – порядку, встановленого Богом, відплатити йому і за фактичний, і за духовний злочин. Що ж стосується війн за „праву справу”, то, за Августином, такими можуть бути: захист слабких від агресора або помста, тобто напад держави. Помста володіє особливим, справедливим характером: так, держава може напасти на іншу державу, якщо її власність була незаконно вилучена тією державою. У цьому випадку перша держава веде війну в ім'я правої справи, але її мотивацією повинно бути відновлення tranquillitas ordinis.

Августину вдалося створити найбільш прийнятну для його часу концепцію, яка оригінально з'єднала позитивний досвід гуманістичної думки епохи Античності з християнським віровченням про війну. Ж. Флорі вважає, що саме Августин змінив погляди християн на природу війни: „Еволюцію загальнохристиянського менталітету щодо війни добре висловлює святий Августин, який розвиває у своїх роботах двоєку ідею: з одного боку, обов'язкового неприйняття несправедливої війни,... але з іншого – визнання справедливої війни” (1999, с. 39). Це набуло форми ідеології, яку Флорі називає „ідеологією меча”. Однак, незважаючи на такий переворот у свідомості, Августин зміг закласти тільки основи доктрини справедливої війни. Остаточне її створення належить Фомі Аквінському.

Доктрина „справедливої війни” Фомі Аквінського. Учення Фомі Аквінського (1225–1274) виказало величезний вплив на розвиток

католицької теології. Фома систематизував учення Августина і уточнив його, відігравши найсуттєвішу роль у подальшому розвитку доктрини справедливої війни. Але в цьому сенсі звернемо увагу на таку тезу Августина, що предметом справедливої війни є справедливість, заснована на спокутуванні гріхів, а християнський воїн має надихатись Христовою любов'ю. Якщо цю тезу потрактувати радикально, то ідея справедливої війни може перетворитись у заклик до хрестових походів або до священної війни. Тому С. Мафеттоне був правий, твердячи, що розглянута під таким кутом зору справедлива війна не буде надто відрізнятися від сучасного джихаду (Maffettone, 2015, р 3). І дійсно, у період між Августином і Фомою відбулось викривлення концепції справедливої війни – війна стає „священною”: з 867 року цей термін вживають щодо боротьби з невірними (мусульманами), а в 1209 році його застосував папа Інокентій III щодо єретиків. Це була загрозлива практика, тому не дивно, що християнські мислителі почали прагнути обмежити такі тлумачення. Звідси походила необхідність введення теорії справедливої війни у межі закону. Це і зробив Фома.

Він встановив три головних критерія для визначення війни справедливою (Фома Аквінський, 2011, с. 498–499):

1. Наявність суверенної влади. Війна повинна бути об'явлена суверенною владою, тобто тільки голова держави (суверен) може вести війну. Це Фома пояснює двома причинами: 1) приватні особи не можуть вести війну, навіть якщо до цього маються легітимні підстави. Правителі, що мають менше влади, можуть звертатись до суверена для вирішення спірних питань; 2) тільки суверен може скликати людей для війни. Його абсолютна влада в питаннях війни витікає з турботи про загальне благо, яка доручена Богом саме суверену, а не окремим особам, тому він володіє виключним правом на оголошення війни. Це може проявлятися і в застосуванні сили проти агресорів для захисту суспільства.

2. „Справедлива причина”. Війну можна вести проти тих, хто вчинив несправедливість. За цим критерієм, атакована нація може законно напасти на свого агресора. При цьому вона „справедливо карає” агресора, але не помщається йому. Так Фома робить наголос на покаранні, а не на захисті. При цьому він посилається на відповідне положення з праці Августина.

3. Благий або справедливий намір. Його метою має бути бажання утвердити добро або попередити зло. Тут Фома знов цитує слова Августина, що реальною метою всіх війн є досягнення миру. І війна не може бути морально виправдана, якщо ведеться з-за бажання помститись, домінувати, нашкодити людям тощо. Але Фома, на відміну від Августина, захищає право на самозахист, якщо він спрямований на порятунок життя, а не на бажання вбивати.

Порядок розташування вказаних критеріїв не був випадковим, адже це мало значення. Фома, вважаючи, що війна не може бути морально

виправданою без урахування всіх цих критеріїв, на перше місце виніс наявність відповідних повноважень, чим віддав першість законності верховній владі. Також відзначимо, що у двох з цих трьох критеріїв фігурують прикметники поняття „справедливість”. Це слід виводити з притаманного західному християнству (на відміну від східного) римського „юридизму”, у латинській же мові „право” – *ius*, а „справедливість” – *iustitia*, тобто ці два поняття органічно пов’язані. Тож саме через законність верховної влади, „справедливу причину” і „справедливий намір” Фома зважив на можливе використовувати поняття „справедливість” і до війни.

Критерії, описані Фомаю для виправдання війни, лягли в основу „*jus ad bellum*” – „принципів справедливого початку війни”. Ідеї „*jus ad bellum*” заклали підвалини пізнішої систематизації критеріїв праведної поведінки під час війни (*jus in bello*). Фома розглядав збереження життя як щось розумне, як частину природного права (Clough, 2007, p. 55). А також рішуче виступав проти участі священників у війнах. Він особливо наполягав на різниці між приватним і громадянським аспектом війни, тобто між *duellum* і *bellum*. І, як вважає С. Мафетоне, ця різниця для Фоми була настільки принциповою, що затінила будь-яку іншу різницю (Maffettone, 2015, p. 13).

Саме у вченні Фоми були виписані в якості обов’язкових елементів будь-якої доктрини справедливої війни – *justa causa*, тобто справедливі засади ведення воєнних дій і справедливі наміри сторони, що вступає у них. І це дуже важливо, виходячи з того, що латинський вираз *justum bellum* можна перекладати і як „справедлива війна”, і як „виправдана війна”. Одним же з найважливіших засобів морального виправдання війни слугує теза, що метою такої війни є встановлення миру шляхом відновлення справедливості.

Праву справу Фома трактував у дусі Августина через поняття кари: „Кара... за відмову відшкодувати завдане зло або повернути те, що було несправедливо захоплене” (Фома Аквинський, 2013, с. 498). Щодо добрих намірів він зазначав, що може статися так, що війна буде розпочата „законною владою і зі справедливої причини”, але насправді з-за прагнення помсти або жадоби влади – така війна буде несправедливою (Там само, с. 499). Це важливе уточнення зробило критерій добрих намірів чіткішим.

У доктрині справедливої війни Фоми є елементи теорії справедливої війни, яка буде розроблена пізніше. Так, у думках щодо ритуалу початку війни видний принцип крайнього засобу; у розмислах щодо виправданості боротьби з тиранією видний принцип пропорційності *ad bellum*; принцип ймовірності успіху вбачається у думках про те, що лише державець може забезпечити ефективне ведення бойових дій (Там само, с. 498, 514). Щодо *jus in bello*, то вимога недоторканості мирних мешканців простежується у Фоми в забороні на вбивство невинуватих, але

він цього не коментує. Уявлення ж щодо подвійного ефекту насильницьких дій, яке відіграє у подальшому велику роль у розумінні теоретиками *jus in bello*, Фомою з контексту самозахисту в контекст війни перенесено не було (Там само, 2011, с. 217–219).

Загалом же Фома замість євангельського спадку все більше віддає перевагу герменевтиці природного права і канонічній правовій традиції. З цієї точки зору, починаючи з його праць, концепт справедливої війни стає все більш етичним і правовим і водночас менш теологічним, ніж це було раніше.

Августин і Фома Аквінський вважаються архітекторами доктрини справедливої війни в католицькому соціальному вченні. Власне, Фома Аквінський цю доктрину остаточно і сформував.

Теологи-схоласти XV–XVI ст. Бартоломео Лас Касас, Томмазо де Віо (Каєтан), Франсіско Суаре, Франсіско де Віторія теж розвивали це вчення. Не переглядаючи його фундаментальних основ, закладених Августином і Фомою, вони перетворили положення доктрини справедливої війни в розгорнуту нормативну систему.

Справедлива війна у працях пізнього схоластика Франсіско де Віторія. З пізніх схоластиків найбільший внесок у доктрину справедливої війни зробив іспанський богослов і правознавець Франсіско де Віторія (1486–1546). У праці „Повідомлення про індіанців та закон війни” він сформулював сім нелегітимних і сім легітимних приводів до справедливої війни. До легітимних він відніс: право іспанських підданих на ведення торгівлі на заморських територіях (*jus commercii*); право на пропаганду християнства серед туземців (*jus propagande fidei*); захист туземців, що перейшли в християнство (*jus protectionis*); право, яке надає папське доручення (*jus mandati*); право втручання проти тиранів або негуманних порядків (*jus interventionis*); право вільного вибору (*jus liberae electionis*); право на захист союзників (*jus protectionis sociorum*) (Vitoria F. de, 1991, p. 278–288).

У іншому творі – „Про право війни” – Віторія, задля узгодження вказаних видів правої справи із судовою моделлю розуміння справедливої війни, припустив, що всі суверенні державці мають судові повноваження щодо загальносвітового співтовариства (Vitoria F. de, 1991, p. 305). Тут, можливо, сам того не бажаючи, засновник знаменитої Саламанкської школи розробив засади правомірності іноземного військового втручання, а відповідно і захоплення територій у Новому Світі. Хоча він не вважав справедливою війну, що ведеться заради простого розповсюдження християнства серед язичників (священну війну) (Там само, p. 265–275), але ж ясно, що завжди можна вказати й інші причини війни, щоб подати її як справедливу, чи не так? Також Віторія провів аналіз принципу правої справи. Він висунув вимогу, щоб державець обговорював засади для вступу у війну з „мудрими людьми і посадовими особами” і започаткував обговорення можливості перевірки переконаності у своїй правоті обох

сторін збройного конфлікту (Там само, р. 306–317). Тут Августинів принцип благих намірів перетворився у працюючий практичний критерій, оскільки було запропоновано засвідчувати наміри сторони, що проголосила своєю метою захист правої справи, на підставі тих рішень, які вона приймає вже після початку воєнних дій (Там само, р. 273–274).

Вчення католицької церкви про війну і мир практично не змінювалось від Середньовіччя аж до середини ХХ ст. Наслідки двох світових війн і поява ядерної зброї змусили церкву переглянути вчення. Це відбулося на Другому Ватиканському соборі (1962–1965) (Пастырская, 2004). Утім, з початку ХХІ ст. сучасну війну правомірно визначати як „перевертня справедливості” (Сидоренко, 2020, с. 118), адже вона претендує на справедливість, маючи на меті покарання ворога як злочинця. А будь-яке „перевертання” фундаментальних понять тієї чи іншої доктрини свідчить про формування нової парадигми (Докл.: Борисова, 2005), у тому числі це відбулося й у сприйнятті війни. Католицька церква відчуває, що „щось не так”, тож є певні ознаки, що вона може навіть відмовитись від доктрини справедливої війни. Причому, це сталося саме у 2014 році, тобто з початком російсько-української війни (Якубовська, 2020). Вважаємо, що це буде найбільшою фундаментальною помилкою сучасного католицизму, яка може дорого йому коштувати у майбутньому.

Отже, справедливість новітньої війни, у тому числі й „гібридної”, не має нічого спільного з настановами справедливості, запропонованими середньовічною доктриною справедливої війни. Криміналізація ворога призвела до того, що сучасна „справедлива війна” більше не завершується укладенням миру, а стає безкінечною. Важливою її особливістю є відсутність третьої сторони у конфлікті, тому й виходить, що справедливою є та війна, яку веде сильніший. Схоже, що людство пройшло по великому історичному колу, а не по спіралі, і опинилось у тій точці, з якої Цицерон починав... Тож, вочевидь, теорію справедливої війни треба розробляти наново, починаючи з азів.

Висновки. 1. Доктрина справедливої війни, яка відноситься до офіційного вчення католицької церкви щодо війни, заснована на середньовічних концепціях, розроблених передовсім Аврелієм Августиним і Фомою Аквінським.

2. Аврелій Августин спирався на праці Амвросія Медіоланського, а той звертався до робіт Цицерона. Так відбулось змішування греко-римської і християнської традицій у цій площині. Хоча, безумовно, Августин розробив цілком оригінальну концепцію, яка лягла у підвалини католицької доктрини справедливої війни.

3. Власне, доктрину справедливої війни як таку розробив Фома Аквінський. Систематизувавши вчення Августина, він виділив три критерія справедливої війни: війна повинна вестись суверенною владою; має існувати „справедлива причина”, що полягає у „відплаті за

несправедливість”; атакуючі повинні мати благий або справедливий намір для „утвердження добра і попередження зла”. Усі середньовічні мислителі наполягали, що метою війн є мир.

4. Певний внесок у подальшу розробку доктрини справедливої війни зробили пізні схоластики, зокрема Франсіско де Віторія. Розроблена остаточно Фомою і доповнена пізніми схоластами, ця доктрина з тих пір не змінювалася аж до Другого Ватиканського собору.

З початку ХХІ ст. християнська теорія справедливої війни ввійшла у серйозну методологічну кризу, що спонукає деяких діячів Католицької церкви навіть замислюватись про можливу відмову від цієї доктрини. Тож науковцям варто її переглянути кардинально, починаючи з ретельного вивчення спадку Античності–Середньовіччя з цієї проблеми. Сподіваємось, що нам вдалося показати, що це – проблема неабиякого світоглядного значення.

Цікаво було б у майбутніх дослідженнях встановити, коли і ким було здійснено „перевертання” поняття „справедливість” щодо сучасної війни. Вважаємо, що на науковців у цьому питанні чекає чимало відкриттів.

Список використаної літератури

1. Shannon Thomas A. What Are They Saying about Peace and War? New York : Paulist Press, 1983. 130 p. **2. Curran Ch. E., Curran Ch. F.** Roman Catholic Teaching on Peace and War within a Broader Theological Context. *The Journal of Religious Ethics*. 1984. Vol. 12. № 1 (Spring). Pp. 61–81. URL: <http://www.jstor.org/stable/40014969>. **3. Флори Ж.** Идеология меча. Предыстория рыцарства / пер. с фр. М. Ю. Некрасов; научн. ред. Ю. П. Мачинин. Санкт-Петербург : Евразия, 1999. 314 с. **4. Curran Ch. E.** Catholic Social Teaching 1891– Present: A Historical, Theological, and Ethical Analysis (Moral Traditions). Washington, DC : Georgetown University Press, 2002. 272 p. URL: <http://press.georgetown.edu/book/georgetown/catholic-social-teaching-1891-present>. **5. Clough D., Stiltner C., Stiltner B.** Faith and Force: A Christian Debate about War. Washington, DC: Georgetown University Press, 2007. 320 p. URL: <http://press.georgetown.edu/book/georgetown/faith-and-force>. **6. Allman Mark J.** Who Would Jesus Kill? War, Peace, and the Christian Tradition. MN : Anselm Academic, 2008. 325 p. **7. Maffettone S.** Just War and Humanitarian Intervention. *Valdai Papers*. 2015. № 19 (June). 13 p. URL: <https://valdaiclub.com/files/11396/>. **8. Beestermöller G.** Thomas von Aquin und der gerechte Krieg. Friedensethik im theologischen Kontext der Summa Theologiae. Köln: J. P. Bachem Verlag, 1990. 260 p. **9. Gašparević M.** Die Lehre vom gerechten Krieg und die Risiken des 21. Jahrhunderts – die Präemptivkrieg und die militärische humanitäre Intervention: Inaugural-Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Philisophie an der Ludwig-Maximilians Universität. München, 2010. 392 p. **10. Нравственные ограничения войны: Проблемы и примеры / под общ. ред. Б. Коппитерса,**

- Н. Фоушина, Р. Апресяна. Москва : Гардарики, 2002. 407 с.
- 11. Куманьков А. Д.** Теория справедливой войны: причины актуализации концепции. *ΣΟΦΙΑ*. 2013. № 13. С. 83–91. URL: http://www.sofia.sfks.org.pl/08_Sofia_nr13_Kumankow.pdf. **12. Куманьков А. Д.** Война как наказание: исторические основания и современное состояние. *Этическая мысль*. 2019. № 19, ч. 2. С. 137–151. DOI: <https://doi.org/10.21146/2074-4870-2019-19-2-137-151>. **13. Гуськов К. Е.** Современные подходы римской католической церкви к проблемам войны и мира. Санкт-Петербург : Национальный исследовательский университет „Высшая школа экономики”, 2013. 63 с. URL: <https://www.hse.ru/edu/vkr/83185172>. **14. Прокофьев А. В.** Идея справедливой войны в западной этической традиции (от античности до середины XVIII века). *Этическая мысль*. 2019. № 19, ч. 2. С. 112–117. DOI: <https://doi.org/10.21146/2074-4870-2019-19-2-112-127>. **15. Сидоренко И. Н.** Феномен „справедливой войны” и её трансформация в современном мире. *Труды Белорусского государственного технического университета*. 2020. № 6, ч. 31. С. 116–120. **16. Панафідін І. О.** Еволюція ідеї справедливої війни в контексті теорії вічного миру (соціально-філософський аспект) : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03. Кривий Ріг, 2014. 200 с. **17. Балюх В., Дорошко М.** Релігійний чинник у гібридній війні Росії проти України. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Міжнародні відносини*. 2020. №1 (51). С. 5–11. **18. Коханчук Р.** Становлення ідеї справедливої війни в ранньому християнстві. *Українське релігієзнавство*. 2003. № 26. С. 20–30. **19. Семчинський К.** Контroversа теорії справедливої війни у працях філософів і християнських теологів. *Українське релігієзнавство*. 2004. №29. С. 95–103. **20. Кравченко В. Ю.** Теорія „справедливої війни” для XXI століття. *Грані*. 2011. №3 (77). С. 162–165. **21. Пода Т. А.** Теорія „справедливої війни”: від античності до сучасності. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія*. 2016. №1 (23). С. 66–69. DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.23.12487>. **22. Моїсеєнко Л.** Проблеми війни і миру в трактуванні християнських конфесій. *Історія релігій в Україні: Науковий щорічник*. 2018. Вип. 28. Ч. IV. С. 545–565. **23. Борисова О. В.** Розробка доктрини „справедливої війни” Фомою Аквінським і Франсіско де Віторія. *The First Special Humanitarian Issue of Ukrainian Scientists. European Scientific e-Journal*. 2022. №2 (17). Р. 94–104. URL: <http://tuculart.eu/ftpgetfile.php?id=299>. DOI: <https://doi.org/10.47451/pol2022-03-01>. **24. Фукидид.** История / пер. и примеч. Г. А. Стратановского ; отв. ред. Я. М. Боровский. Ленинград : Наука, 1981. 543 с. **25. Платон.** Диалоги / пер. С. Я. Шейнман-Топштейн. Москва : Мысль, 1986. 607 с. **26. Аристотель.** Никомахова этика. Москва : ЭКСМО-Пресс, 1997. 368 с. **27. Аристотель.** Политика. Москва : АСТ, 2010. 400 с. **28. Цицерон М.** О старости. О дружбе. Об обязанностях. Москва : Наука, 1974. 248 с. **29. Рувинский Р. З.** Отражение доктрины „справедливой

войны” (*bellum iustum*) и понятие „незаконного врага” (*hostis injustus*) в современном международном праве. *Международное право*. 2016. № 1. С. 1–12. URL: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=16948. DOI: <https://doi.org/10.7256/2306-9899.2016.1.16948>. **30. Амвросий Медиоланский.** Об обязанностях священнослужителей. Москва; Рига : Благовест, 1995. 379 с. **31. Смирнов А. Г.** Насилие и христианская культура: интерпретация проблемы св. Амвросием Медиоланским. *Концепт: философия, религия, культура*. 2018. №1. С. 63–73. DOI: <https://doi.org/10.24833/2541-8831-2018-1-5-63-73>. **32. Августин А.** О Граде Божьем. (ч. IV, кн. 19–22). Москва-Берлин : Директ-Медиа, 2016. 334 с. **33. Фома Аквинский.** Сумма теологии. (ч. II–II, вопросы 1–46). Киев : Ника-Центр, 2011. 576 с. **34. Saint Augustine** (354-430). *Against Faustus*. Translated by Richard Stothert. Book XXII. Logos Virtual Library. URL: <http://www.logoslibrary.org/augustine/faustus/2274.html>. **35. Фома Аквинский.** Сумма теологии. (ч. II–II, вопросы 47–122). Киев : Ника-Центр, 2013. 832 с. **36. Vitoria de F.** On the American Indians. *Political Writings*. Cambridge : Cambridge UP, 1991. P. 231–292. **37. Vitoria de F.** On the Law of War. *Political Writings*. Cambridge, 1991. P. 293–328. **38. Пастырская Конституция о Церкви в современном мире** (*Gaudium et spes*). *Документы II Ватиканского Собора*. Paoline, 2004. С. 447–558. **39. Борисова О.** Генеза наукової парадигми історичного процесу в середні віки (V–XV ст.): монографія. Луганськ : Альма матер, 2005. 456 с. **40. Якубовська В.** Церква вже не підтримує концепцію „справедливої війни”? А як щодо війни в Україні? *CREDO*. 2020. URL: <https://credo.pro/2020/10/275865>.

References

1. Shannon, T. A. (1983). *What Are They Saying about Peace and War?* New York: Paulist Press. **2. Curran, Ch. E., & Curran, Ch. F.** (1984). Roman Catholic Teaching on Peace and War within a Broader Theological Context. *The Journal of Religious Ethics*, 12, 1, 61-81. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/40014969>. **3. Flori, Zh.** (1999). *Ideologiya mecha. Predystoriya rycarstva [The ideology of the sword. History of chivalry]*. Saint Petersburg: Evraziya [in Russian]. **4. Curran, Ch. E.** (2002). *Catholic Social Teaching 1891–Present: A Historical, Theological, and Ethical Analysis (Moral Traditions)*. Washington, DC: Georgetown University Press. Retrieved from <http://press.georgetown.edu/book/georgetown/catholic-social-teaching-1891-present>. **5. Clough, D., Stiltner, C., & Stiltner, B.** (2007). *Faith and Force: A Christian Debate about War*. Washington, DC: Georgetown University Press. Retrieved from <http://press.georgetown.edu/book/georgetown/faith-and-force>. **6. Allman, M. J.** (2008). *Who Would Jesus Kill? War, Peace, and the Christian Tradition*. MN: Anselm Academic. **7. Maffettone, S.** (2015, June 19). *Just War and Humanitarian Intervention. Valdai Papers*. Retrieved from <https://valdaiclub.com/files/11396/>. **8. Beestermöller, G.** (1990). *Thomas von*

Aquin und der gerechte Krieg. Friedensethik im theologischen Kontext der Summa Theologiae. Köln: J. P. Bachem Verlag. **9. Gašparević, M.** (2010). Die Lehre vom gerechten Krieg und die Risiken des 21. Jahrhunderts – die Präemptivkrieg und die militärische humanitäre Intervention. *Inaugural-Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Philosophie*. München. **10. Koppiters, B.,** Foushin, N., & Apresyan, R. (Eds.). *Navstvennye ogranicheniya vojny: Problemy i primery* [The Moral Limits of War: Problems and Examples]. Moskow: Gardariki [in Russian]. **11. Kuman'kov, A. D.** (2013). Teoriya spravedlivoj vojny: prichiny aktualizacii koncepcii [The theory of just war: the reasons for the actualization of the concept]. *ΣΟΦΙΑ – SOPHIA*, 13, 83-91. Retrieved from http://www.sofia.sfks.org.pl/08_Sofia_nr13_Kumankow.pdf [in Russian]. **12. Kuman'kov, A. D.** (2019). Vojna kak nakazanie: istoricheskie osnovaniya i sovremennoe sostoyanie [War as Punishment: Historical Foundations and Current State]. *Eticheskaya mysl' – Ethical Thought*, 19, 2, 137-151. DOI: <https://doi.org/10.21146/2074-4870-2019-19-2-137-151> [in Russian]. **13. Gus'kov, K. E.** (2013). Sovremennye podhody rimskoj katolicheskoj cerkvi k problemam vojny i mira [Modern approaches of the Roman Catholic Church to the problems of war and peace]. Saint Petersburg: Nacional'nyj issledovatel'skij universitet „Vysshaya shkola ekonomiki”. Retrieved from <https://www.hse.ru/edu/vkr/83185172> [in Russian]. **14. Prokof'ev, A. V.** (2019). Ideya spravedlivoj vojny v zapadnoj eticheskoy tradicii (ot antichnosti do serediny HVIII veka) [The Idea of Just War in the Western Ethical Tradition (from Antiquity to the Mid-18-th Century)]. *Eticheskaya mysl' – Ethical Thought*, 19, 2, 112-117. DOI: <https://doi.org/10.21146/2074-4870-2019-19-2-112-127> [in Russian]. **15. Sidorenko, I. N.** (2020). Fenomen „spravedlivoj vojny” i eyo transformaciya v sovremennom mire [The Phenomenon of „Just War” and its Transformation in the Modern World]. *Trudy Belorusskogo gosudarstvennogo tekhnicheskogo universiteta – Proceeding of BSTU*, 6, 31, 116-120 [in Russian]. **16. Panafidin, I. O.** (2014). Evoliutsiia idei spravedlyvoi viiny v konteksti teorii vichnoho myru (sotsialno-filosofskyi aspekt) [The evolution of the idea of just war in the context of the theory of eternal peace (socio-philosophical aspect)]. *Candidate's thesis*. Kryvyi Rih [in Ukrainian]. **17. Baliukh, V., & Doroshko, M.** (2020). Relihiinyi chynnyk u hibrydnii viini Rosii proty Ukrainy [A Religious Factor in Russia's Hybrid War Against Ukraine]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Mizhnarodni vidnosyny – Journal of International Relations of KNU. International relations*, 1 (51), 5-11 [in Ukrainian]. **18. Kokhanchuk, R.** (2003). Stanovlennia idei spravedlyvoi viiny v rannomu khrystyianstvi [Formation of the idea of just war in early Christianity]. *Ukrainske relihiieznavstvo – Ukrainian religious studies*, 26, 20-30 [in Ukrainian]. **19. Semchynskyi, K.** (2004). Kontroversa teorii spravedlyvoi viiny u pratsiakh filosofiv i khrystyianskykh teolohiv [Controversy over the theory of just war in the works of philosophers and Christian theologians]. *Ukrainske relihiieznavstvo – Ukrainian religious*

studies, 29, 95-103 [in Ukrainian]. **20. Kravchenko, V. Yu.** (2011). Teoriia „spravedlyvoi viiny” dlia XXI stolittia [The theory of „just war” for the XXI century]. *Hrani – Grani*, 3 (77), 162-165 [in Ukrainian]. **21. Poda, T. A.** (2016). Teoriia „spravedlyvoi viiny”: vid antychnosti do suchasnosti [The theory of „just war”: from antiquity to the present]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Serii: Filosofii. Kulturolohiia – Bulletin of the National Aviation University. Series: Philosophy. Culturology*, 1 (23), 66-69. DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.23.12487> [in Ukrainian]. **22. Moiseienko, L.** (2018). Problemy viiny i myru v traktuvanni khrystianskykh konfesii [Problems of war and peace in the interpretation of Christian denominations]. *Istoriia rehii v Ukraini: Naukovyi shchorichnyk – History of Religions in Ukraine: Scientific Yearbook*, 28, IV, 545-565 [in Ukrainian]. **23. Borysova, O. V.** (2022). Rozrobka doktryny „spravedlyvoi viiny” Fomioi Akvinskym i Fransisko de Vitoriiia [Development of the doctrine of „just war” by Thomas Aquinas and Francisco de Vitoria]. *The First Special Humanitarian Issue of Ukrainian Scientists. European Scientific e-Journal*, 2 (17), 94-104. DOI: <https://doi.org/10.47451/pol2022-03-01>. Retrieved from <http://tuculart.eu/ftpgetfile.php?id=299> [in Ukrainian]. **24. Fukidid.** (1981). Istoriya [History]. Per. i primech. G. A. Stratanovskogo; otv. red. Ya. M. Borovskij. Leningrad: Nauka [in Russian]. **25. Platon.** (1986). Dialogi [Dialogues]. Transl. S. Ya. Shejnman-Topshtejn. Moskow: Mysl' [in Russian]. **26. Aristotel'.** (1997). Nikomahova etika [Nicomachean Ethics]. Moskow: EKSMO-Press [in Russian]. **27. Aristotel'.** (2010). Politika [Politics]. Moskow: AST [in Russian]. **28. Ciceron, M.** (1974). O starosti. O druzhbe. Ob obyazannostyah [About old age. About friendship. About Responsibilities]. Moskow: Nauka [in Russian]. **29. Ruvinskij, R. Z.** (2016). Otrazhenie doktryny „spravedlivoj vojny” (bellum jusrum) i ponyatie „nezakonnogo vraga” (hostis injustus) v sovremennom mezhdunarodnom prave [Reflection of the Doctrine of „Just War” (bellum justum) and the Concept of „Illegal Enemy” (hostis injustus) in Modern International Law]. *Mezhdunarodnoe pravo – International Law*, 1, 1-12. DOI: <https://doi.org/10.7256/2306-9899.2016.1.16948>. Retrieved from https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=16948 [in Russian]. **30. Amvrosij, Mediolanskij.** (1995). Ob obyazannostyah svyashchennosluzhitelej [On the duties of clergy]. Moskow; Riga: Blagovest [in Russian]. **31. Smirnov, A. G.** (2018). Nasilie i hristianskaya kul'tura: interpretaciya problemy sv. Amvroziem Mediolanskim [Violence and Christian Culture: interpretation of the Problem of sv. Ambrose of Milan]. *Koncept: filosofiya, religiya, kul'tura – Concept: philosophy, religion, culture*, 1, 63-73. DOI: <https://doi.org/10.24833/2541-8831-2018-1-5-63-73> [in Russian]. **32. Avgustin, A.** (2016). O Grade Bozh'em [The City of God]. (Part IV, vol. 19-22). Moskow-Berlin: Direkt-Media [in Russian]. **33. Foma, Akvinskij.** (2011). Summa teologii [Sum of theology]. (Part II–II, questions 1-46). Kiev: Nika-Centr [in Russian]. **34. Saint, Augustine** (354-430). Against Faustus. Translated by Richard Stothert. Book XXII. Logos Virtual Library. Retrieved

from <http://www.logoslibrary.org/augustine/faustus/2274.html>. **35. Foma, Akvinskiy.** (2013). *Summa teologii* [Sum of theology]. (Part II–II, questions 47-122). Kyiv: Nika-Tsentr [in Russian]. **36. Vitoria, de F.** (1991). On the American Indians. *Political Writings*. (pp. 231-292). Cambridge: Cambridge UP. **37. Vitoria de F.** (1991). On the Law of War. *Political Writings*. (pp. 293-328). Cambridge: Cambridge UP. **38. Shaykevich, V.** (Ed.). (2004). *Pastyrskaya Konstituciya o Cerkvi v sovremennom mire* (Gaudium et spes) [Pastoral Constitution on the Church in the Modern World (Gaudium et spes)]. *Dokumenty II Vatikanskogo Sobora* [Documents of the II Vatican Council]. (pp. 447-558). Moscow: Paoline [in Russian]. **39. Borysova, O.** (2005). *Geneza naukovoi paradyhmy istorychnoho protsesu v seredni viky* (V–XV st.) [Genesis of the scientific paradigm of the historical process in the Middle Ages (V–XV centuries)]. Luhansk: Alma mater [in Ukrainian]. **40. Yakubovska, V.** (2020). *Tserkva vzhe ne pidtrymuie kontseptsiiu „spravedlyvoi viiny”?* A yak shchodo viiny v Ukraini? [Does the Church no longer support the concept of „just war”? What about the war in Ukraine?]. *CREDO*. Retrieved from <https://credo.pro/2020/10/275865> [in Ukrainian].

Борисова О. В. Доктрина справедливої війни у розробці християнських мислителів часів Середньовіччя

У статті висвітлюються засади християнської доктрини справедливої війни, яка була сформована в часи Середньовіччя і не зазнавала суттєвих змін аж до II Ватиканського собору (1963–1965 рр.). Нині багато збройних конфліктів мають релігійне забарвлення, що стосується й новітньої російсько-української війни, яка ведеться під гаслами ідеології „русского мира”, яку розробив московський патріарх Кирило. Таке освячення війн і збройних конфліктів релігійними організаціями змушує звертатись до політико-юридичних понять минулого, які у наш час набувають нового змісту. У статті показано, що, хоча поняття „справедлива війна” походить з часів Античності, архітекторами доктрини справедливої війни були середньовічні християнські автори – Амвросій Медиоланський, Аврелій Августин, Фома Аквінський, Франсіско де Віторія. У статті розглянуто внесок кожного з них, хоча автором власне доктрини як такої був Фома. Утім, відзначено, що в сучасній війні поняття „справедливість” викривлено, розуміння справедливої війни в руслі християнської релігійно-етичної традиції піддано забуттю, а деякі церковні діячі навіть пропонують відмовитись від доктрини справедливої війни. Авторка вважає, що є сенс усе розробляти наново, піднімаючи весь пласт творів на тему справедливої війни, починаючи з античних і середньовічних авторів.

Ключові слова: війна, війна справедлива, доктрина, доктрина справедливої війни, середньовічна християнська теологія, християнське вчення про війну.

Borysova O. V. The doctrine of just war in the development of Christian thinkers of the Middle Ages

Based on the analysis of the works of medieval Christian thinkers, the article highlights the principles of the Christian doctrine of „just war”, which was formed during the Middle Ages and did not undergo significant changes until the Second Vatican Council (1963-1965). The urgency of the topic lies in the fact that many armed conflicts are now religious in nature, including the latest Russian-Ukrainian war, which is being waged under the slogan of the „Russian world” ideology, developed by Moscow Patriarch Kirill. Such and similar consecration of wars and armed conflicts by religious organizations forces us to turn to political and legal concepts, which seem to have long since disappeared, but they now, as it turns out, acquire a new meaning.

The article reveals the purpose of the study, its methods and the state of study in the literature. The main part of the article shows that, although the concept of „just war” dates back to antiquity, the architects of the doctrine of just war were medieval Christian authors – Ambrose of Milan, Aurelius Augustine, Thomas Aquinas, Francisco de Vitoria. The article considers the contribution of each of these authors to the development of the doctrine, emphasizes that, in fact, the concept of „doctrine” should be attributed to the creative legacy of Thomas Aquinas in the concept of „just war”, and noted that this doctrine became the basis of Catholic doctrine of war, which has remained unchanged for many centuries. Later scholastics, and above all Francisco de Vitoria, supplemented the doctrine of just war with their research, without affecting its foundations developed by Thomas Aquinas.

However, it is noted that in modern warfare, the concept of „justice” is distorted, the understanding of just war in the Christian religious and ethical tradition has been forgotten, and some church leaders even suggest abandoning the doctrine of just war. The author believes that everything needs to be redesigned, raising the whole layer of works on the theme of just war, starting with ancient and medieval authors. The article concludes with conclusions and formulations of prospects for further research in this area.

Key words: war, just war, doctrine, just war doctrine, medieval Christian theology, Christian doctrine of war.

Стаття надійшла до редакції 15.03.2022 р.

Прийнято до друку 10.05.2022 р.

Рецензент – д. і. н., проф. Набока О. В.